

ЛЕПЕНЦИ ТРЧЕ ПОЧАСНИ КРУГ

„Да је Обрад Кујовић уморан прошао мимо овог страшног места или да је ишао неком другом стазом, не би било Лепенског Вира”, још једном опомиње проф. др Предраг Ристић, чија се волшебно нестала књига „Лепенски Вир – реконструкција”, после готово четири деценије, недавно у поновљеном издању појавила у књижарама. Присутствујемо ли опет васкрснућу троугла, наместо трапеза

СТАНКО СТОЈИЉКОВИЋ

Није редак случај да се, на извесан начин, судбина књиге и судбина писца и поклопе и преклопе. Професор др Предраг-Пеђа Ристић могао би то и зорно (и болно) да посведочи. Несвакидашња појава, полимат и полихистор истовремено, надарени стваралац, носилац значајних међународних признања (Civic Trust Award, познатија као награда принца Чарлса за архитектуру 1989), који је за потврдом градитељског знања и звања пре три деценије потегнуо у Грац, минутих дана, на истеку 81. године, доживео је за каснело прочишћење: издавачка кућа „Пешић и синови” објавила му је поново, уз мање допуне, животно дело „Лепенски Вир – реконструкција”, с нешто измењеним насловом („Истина Лепенског Вира”).

У духу заплета Агате Кристи, необично одгонетање прастаре културе на обалама Дунава, после готово четири деценије наново израња пред нашим очима.

Како је волшебно нестала књига „Лепенски Вир – реконструкција”? Знају ли се поименце појединци у то умешани? На својој великој изложби 1973. године у СКЦ-у, на којој сам изложио реконструисану кућу-шатор Лепенског Вира у размери 1:1, испекао овна, одржао низ предавања, приказао филм и издао поменути књигу у 500 примерака, од којих сам 42 поклатио јавним библиотекама, и у свим тим библиотекама она је волшебно нестала!

У то доба владао је само један диктатор, али су се с врха капиларно, по истом правилу, у свакој државној институцији ширили мањи диктатори (администратори, како је то Леонид Шејка обичавао да каже). То се, дакако, односило и на Археолошки институт. Др Драгослав Срејовић је сматрао да тиме што је „распредељен” да води ископавања да је добио и неприкосновено ауторско право присвајања сваког открића бројних истраживача. И удворице су, свакако, били у немуштом дослуху с председником „надахнућа”. На пример, када су му студенти донели на увид данас чувену скулптуру „Јелен у шуми”, он ништа није у том камену препознао и наложио је да га баце. Послушници су то бацили.

Када су пристигле друге славне скулптуре, настала је трка да се „Јелен” пронађе у шуту.

Повремено се наметне утисак да сте били у сукобу с покојним академиком Драгославом Срејовићем. Јесте ли се икада споречкали или сте се само стручно спорили? Наука се развија сталним доказивањем и оспоравањем. Спор је произашао из тога што у нашој земљи над нама двојицом у сучељавању две дијаметрално супротне концепције није било врховног научног независног судије да оцени чија је реконструкција тачна. Стога сам бранио (и одбранио) своју тезу у иностранству на реномираном универзитету у Грацу на немачком језику (што је у нашој штампи подсмешљиво приказано).

Драгослав Срејовић ми није дао шансу да се с њим спорим, ставио ме је ван

закона. Моја прва књига је мистериозно нестала из свих библиотека. У музеју Караташ нестала је цела реконструисана кућа 54 и главне копије скулптура у камену. На крају свог прераног живота он је с ауторитетом академика преузео моје геометријски решене резултате (за које је претходно тврдио „да су нама недоступне”), али без математичке апаратуре како је до њих дошао. Математички геометријски проблеми не решавају се само „осећањем и надахнућем”, већ претходним мерењем, рачунањем и цртањем, проверањем и реалним грађењем реконструкције модела. То, дакле, није ни могла бити конструктивна расправа с равноправних позиција, јер нису постојали елементарни услови фер плеја.

Ко је, заиста, открио то праисторијско налазиште? Да ли је то био, баш, тај или неки други вир? Никаква археолошка идеја водиља није покретала ископавања на Ђердапу, већ изградња хидроцентрале и уређење пловног пута. Археологија је била узгредна морална тешкоћа. Аминистративни налог да се истраже сви могући локалитети пре ископавања дати су надлежој институцији, а она је службено послала искусног археолога Обрада Кујовића и талентованог цртача Ивицу Костића, мог друга с факултета. Први је оштрим оком проценио да се ту налази интересантан локалитет (у даљем истраживању, према мишљењу већине археолога – мезолитски), стручно га описао, а други је место учртао у карту. Док су хладили ноге у Дунаву после заморног пешачења, недалеко од откривеног локалитета, на-

Трапез је као вирус угрозио тумачење Лепенског Вира

шли су у подлоканог обали остатке неке преисторијске (неолитске) керамике, а једног мештанина који је ту пролазио упитали су: Како се зове ово место? Лепенски Вир – одговорио је.

Да је Обрад Кујовић уморан прошао мимо овог лепог места или да је ишао неком другом стазом, оно што се данас зове Лепенски Вир, звало би се Добрињски Вир, како су сељаци из околине изворно називали (неколико десетина метара удаљено) мезолитско налазиште.

Зашто је испало да је траpez „фатална догматска странпутица“? Откуда је искрснуо у званичном археолошком тумачењу? Као што је Обрада Кујовић послао Републички завод, тако је млади Драгослав Срејовић распоређен да води

ископавања на већ означеном и именованом месту. Нико није претпостављао да ту има нешто значајно. За математички образованог човека Лепенски Вир не би представљао чудо, међутим за др Срејовића све је било чудо изван утабаних сазнања археологије. Одједном се пројавила откопана, очигледно невиђена, али правилна геометријска основа. Да је имао основно, законом обавезно геометријско знање из осмолетке, одмах би одговорио учитељу: „Ово је зарубљен кружни исечак“.

На жалост за науку, „препознао“ је „траpez“. У првом издању књиге из 1969. објављена је невероватна грешка: основе откривених кућа у једној размери, уцртаване су на терену у другој! То се не би могло догодити грађевинској инспекцији у последњем селу. Професор

Александар Дероко оценио је да је Лепенски Вир „највећи културни масакр 20. века!“

Пошто је Драгослав Срејовић изјавио „да је архитектура Лепенског Вира прва позната архитектура у свету у којој се „осећа“ присуство бројева: нико досад није успео да савлада ову математику, она је непредвидива и заувек изгубљена за нас...“ и да су основе „трапези“, и то изговорио као неприкосновени судија. А моју реконструсану кућу и геометријско образложење оценио је као „могућу додатну туристичку атракцију, јер право научно решење може само он да да“.

Траpez је као злоћудни вирус угрозио тумачење, јер математика Лепенског Вира није недокучива већ обична средњошколска, а основе су „зарубљени кружни исечци“. Сви потоњи истраживачи су затим скренули у неосноване странпутице, зато данас не знамо изглед рекомпоноване куће из Лепенског Вира.

По чему су суштински истородне праисторијска и савремена архитектура? Где обема налазите заједничко упориште? Постоје само две могуће једнаке слике у архитектури који се простиру до бесконачности: троугао и квадрат. Живимо у доба квадрата, куће су углавном правоугаоне. У повести мора да смо пролазили кроз обе теоретски могуће епохе и да је постојала култура у троуглу, то није било могуће прескочити. Зато сам слутио да ће једном морати да се открије та значајна карика у развоју човечанства. Под утицајем Франка Лојд Рајта још шездесетих година сам пројектовао и изградио хексагоналне солитере који су, нажалост, половично успели јер их је инспекција променила у 11 суштинских детаља. За мене је зато појава Лепенског Вира била велико очекивано растерећење које сам одмах – као ударен громом – препознао.

С којих су разлога Лепенци куће градили одозго надоле? Шта их је на то натерало? Култови као оријентир у простору и времену када нису постојали путеви са саобраћајним знацима, свијали су се око неог изабраног горостасног стабла. То је дрво „запис“, традиција која се одржала у нас до данашњих дана. Коначно би се стабло осушило и тада би постало суво, с(о) уха која подупире небеса, а на крају би пало. Тада би се узео у руке штап и требало би га поставити усправно да не падне.

Предраг Ристић држи Валентина (реконструкција костура Лепенца) Фото Томислав Јањић

► То би се најпростије постизало затезањем штапа (сохе) с три конопца (од осушених животињских црева), затегнутих о три коца све једнаке дужине и око њих се разапињао шатор. Три коца су ограничавали троугласти обод пода, који се оцртавао шестарењем. Ето, то је кратки технички опис разапињања шатора у Лепенском Виру.

Због чега су их подизали на гребену, а не у ували, што је увелико прихваћено научно објашњење? Зар је могућ толики превид у ископавању и одгонетању? Сваки извиђач зна да се шатор не разапиње у ували, јер ће после прве провале облака бујица да га однесе. Још горе: кад је дробеж од остатака Лепенског Вира пренесен у увалу геодети су морали да изврше корекцију терена, подигну масивне високе потпорне зидове који су пресекали подземне водене токове, па је цео комплекс покренуо клизиште. Не би ли се зауставило клизиште, накнадно је убетониран дубок клин. Упркос свим мерама терен се и даље клизао, па је локалитет 40 година био под склепаном неугледном и мрачном шупом и није био приступачан јавности.

Какву тајну крије, како сте је назвали, „кључна тачка С“? Шестарење је била главна света тајна Лепенаца. Шестарити се може само ако се има утврђен центар кривине, кочић забијен у земљу за који се везује конопцац шестарења. Пошто је др Срејовић препознао облик откритих основа као трапез, за њега није био потребан никакав центар кривине, па је све трагове тих центара уништио, сем једне коју сам морао лично да откопам. С тим доказом, теменом тачком „С“ кружног исечка, докторирао сам, наравно у иностранству и о свом трошку. На свечаној промоцији доктората у Грацу за нашег конзула резервисана столица остала је празна, а једино је НИИ донео вест да је „Пеђа Ристић докторирао у педесетој години да би обрадовао своју маму”.

Из којих крајева су Лепенци пристигли? Јесу ли имали и претходнике и наследнике? Одакле су дошли откриће једног дана прави археолози, као архитекта препознао сам лепенске претходнике (Власац у незарубљеном кружном исечку) и наследнике у њиховим архитектурама (византијска Босманска тврђава из 6. века) или у скулптурама винчанских фигурине које су имале за

ореол кружни исечак исцртан очигледно назначеним шестарењем. Данашње пак конструкције Бакминстера Фулера су конструкције истог конструктивног принципа „штапа и канапа” као и Лепенски Вир.

Којим сте вештинама овладали да бисте могли да користите „енергетску равнотежу флуида ветрова и реке”? На шта, у ствари, мислите? С три и по године препливао сам Саву. С 15 пливао против тима СССР-а, а 1946. сам био првак Србије у пливању на 200 метара прсно. Одрастао сам покрај ражња и проживео све преисторијске вештине око њега у данашњем развијеном свету. Са шест година имао сам пецаљку на пловак и првог дана упецао седам буцова, касније сам бацао мреже и учествовао у лору сома од 170 килограма (у „нашем” мору ловио сам подводном пушком до дубине од 20 метара).

Шест пута сам поправљао олупине или израдио нов чамац који су ми украли. Веслао сам користећи вирове до Обедске баре, до Апатина, па и Ђердапа. Једрио сам и јахао.

На основу чега закључујете да је Лепенски вир прекретница у праисторијској архитектури? Са чиме бисте је у наше време упоредили? Није прекретница него карика која је недостајала у светској повести архитектуре.

Како је Лепенац познавао законе геометрије пре него што их је славни Евклид описао? Евклид је поставио аксиоме који су знатно пре њега sazревали у дугој човековој свести. То је логос перматикус који долази одозго, пројављујући се с небеса. „У почетку беше Логос”, то је савремени превод Светог писма (Јеванђеље по Јовану). И као што је Бог или Бог-Логос свуда присутан, тако су аксиоме оно што се пролама непрестано одозго свуда и у све време, и у доба Лепенског Вира и у доба Евклида и у савремену науку, па и у конструкције Лепенског вира и конструкције „штапа и канапа” Бакминстера Фулера.

Откуд свевидеће око – знак слободних зидара – на нашој обали Дунава? Многи народи имају као своје знамење кукасти крст, Етиопљани, Индуси, Финци, па и Срби, али то не значи да имају икакве везе с Хитлером. Знаци су много значни као свака сила, на пример ватра, стога се могу употребити и злоупотребити-

ти. И знак свевидећег ока је архетипске суштине, врста логоса перматикуса.

Чему нас подучава слепи руски математичар Лав Понтрјагин када каже: „Археологија се ископава прво у себи”? Када сам потпуно у детаљима разрадио функционисање, конструкцију и намену сваког дела куће-шатора Лепенског Вира, установио сам да за сваки њен део имамо у српском језику потпуно одговарајући назив који тачно описује изглед и сврху реконструисаног дела; на пример „упретник”, по Вуку Стефановићу Караџићу, у камен с удубљеним лежиштем који стоји поред огњишта удева се вратило верига да се ражањ или котао може да намакне и смакне с ватре. Др Драгослав Срејовић тај централни камен назива „жртвеником”, а да у њему нема никаквих трагова паљевине. Немци немају у свом језику једну просту реч која означава тачно облик и функцију тог дела куће; али они у свом језику могу да споје више речи у једну. Тако сам у Грацу за упретник сковао на немачком сасвим нову реч – Schiebedrucksteinlager, док Срби већ вековима имају културну реч „упретник” који се традиционално преноси из старе куће у нову.

Када Лав Понтрјагин каже: „Археологија се ископава прво у себи”, мисли на корене личности и заједнице, пре свега, језичке.

Да ли је чувени архитекта Бакминстер Фулер икада сазнао за тврђу колеге Предрага Ристића да су, неколико хиљада година раније, градитељи из Лепенског вира то, у врло скромној изведби, већ урадили „помоћу штапа и канапа”? Нажалост није, јер у свету Лепенски Вир представљен једино као трапез са жртвеником и конструкцијом од балвана, а кад је др Срејовић најзад „преузео” мој систем штапа и канапа, Бакминстер Фулер је већ умро.

Зашто сте се успентрали на дрво да тамо живите: да неку тајну сазнате, да нешто свету покажете или једноставно да утекнете из приземног живота? Зато што су ми комунисти конфисковали тврдо зидану кућу у Сењачкој улици коју је мој отац поштено изградио и избацили ме из стана с болесним дететом. Колибе и кућице сам градио још као дете, а у последњим трима кућицама које сам изградио својом руком сам практично и станао и одгајио децу и уживао што сам жив, самоодржив и слободан у (тада још неурбанизованој) природи. •